

1. Тхоржевський Д.О. Про освітньо-кваліфікаційну характеристику вчителя трудового навчання. / Тхоржевського Д.О. і Курок В.П. – Херсон: Айлант, 2000. – 216 с.
2. Удосконалення підготовки вчителя загальнотехнічних дисциплін: Монографія / [Тхоржевський Д.О., Андріяшин В.І., Антонів Т.М. та ін.]; за ред. Д.О. Тхоржевського. – К.: КДПІ, 1992. – 72 с.
3. Актуальные проблемы подготовки учителя общетехнических дисциплин / Под ред. Д.А. Тхоржевского. – К.: Вища шк. Головное изд-во, 1986. – 174 с.
4. Подготовка учителей трудового обучения в педагогических институтах. / Подг.: Тхоржевський Д.А. и др. – К., 1985. – 28 с.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2009 р.

УДК 37 (09)

Н.М. Носовець

ВИХОВНИЙ КОЛЕКТИВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А.С. МАКАРЕНКА Й В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

В роботі проаналізовано педагогічні системи В.О. Сухомлинського та А.С. Макаренка щодо виховної ролі дитячого колективу. Зроблено аналіз спільного і своєрідного у поглядах видатних педагогів-класиків на колектив як провідний фактор виховання особистості.

Ключові слова: колектив, особистість, засіб виховання, гуманізація, виховний ідеал.

У період реформації української школи та педагогіки особливого значення набуває переосмислення та втілення в життя нестандартних методів і форм навчання та виховання. Сучасні педагоги ведуть інтенсивні пошуки оптимізації навчально-виховного процесу. Цілком природно, що до уваги беруться не лише сучасні педагогічні дослідження, а й класичні педагогічні напрацювання, які не втратили своєї актуальності. У статті поставлена мета подивитися на педагогічну спадщину А.С. Макаренка, визначити дієвість його педагогічних поглядів крізь виховні ідеї В.О. Сухомлинського, саме тому, що він вважав себе учнем і послідовником А.С. Макаренка. Протягом усіх своїх тридцяти двох років безпосередньої роботи в школі він керувався його поглядами, глибоко й всебічно продумував їх, аналізував, перевіряв, бо сам А.С. Макаренко визнавав необхідність перевірки окремих своїх положень.

Оскільки в педагогічних поглядах А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського на колектив як засіб виховання особистості зустрічаємо певні протиріччя, вони й обрані об'єктом аналізу. Маючи з А.С. Макаренко єдині концептуальні коріння, В.О. Сухомлинський значно розвив і посилив гуманістичний зміст колективу.

А.С. Макаренко стверджував, що головним фактором, який визначає весь виховний процес, має бути колектив, педагогічні дії вихователя на вихованців мають здійснюватися тільки через колектив. Виховний вплив вихователя не може бути прямим, безпосереднім, а тільки опосередкованим колективом.

Такий погляд на виховання, який надавав колективу, а не вихователю провідну роль у виховному процесі, був принципово новим і для радянської педагогічної науки, й для класичної педагогіки всього світу.

Вчення А.С. Макаренка містить в собі детальну психолого-педагогічну технологію поетапного формування колективу. Розуміння колективу, яке запропонував видатний педагог, зумовлювало питання про місце особи не тільки в колективі, але й в системі суспільних відносин: "Колектив є цілеспрямований комплекс особистостей, організованих, – зазначав педагог, – таких, що володіють органами колективу. А там, де є організація колективу, там є органи колективу, там є організація уповноважених осіб, довірених колективу, й питання відносин товариша до товариша – це не питання дружби, не питання любові, не питання сусідства, а це питання відповідальної залежності" [1, с. 210]. Ставлячи так питання, А.С. Макаренко досягав можливості, змінюючи статус людини в колективі здійснювати формуючий вплив на особистість таким чином, що вихованець і гадки не мав, що він є об'єктом виховання.

Праці А.С. Макаренка відкривають цілу низку психолого-педагогічних досліджень особистості та розвитку в колективі, які базуються на активному втручанні в життя та діяльність людини в процесі виховання.

Одним з дослідників, у працях якого ідеї Антона Семеновича знайшли відображення та подальший творчий розвиток, був відомий вітчизняний педагог Василь Олександрович Сухомлинський.

Проаналізуємо, що в поглядах на колектив В.О. Сухомлинського спільного і своєрідного з поглядами А.С. Макаренка.

Спільним є визначення-характеристика колективу, В.О. Сухомлинський в своїй роботі "Методика виховання колективу" зазначає: "Колектив можливий тільки за умови, якщо він об'єднує людей на завданнях діяльності, явно корисної для суспільства. Щодо окремої особи, колектив стверджує суверенітет цілого колективу. Стверджуючи право окремої особи добровільно перебувати в колективі, колектив вимагає від цієї особи, поки вона перебуває в ньому, беззаперечного підкорення, як це випливає з суверенітету колективу" [2, с. 4]. Але в той же час на відміну від поглядів А.С. Макаренка колектив, у розумінні В.О. Сухомлинського, демократичне утворення й підкорення особи колективу менш регламентовано. Взагалі, у творчості Василя Олександровича на чільне місце висувається саме особистість кожного з членів колективу і виховання взаємин між особою та колективом. На нашу думку, це природно, тому, що кожен із цих педагогів-класиків – представник свого часу: працювали і творили вони в різних історичних умовах, до того ж з принципово різним дитячим контингентом.

Аналіз педагогічних праць В.О. Сухомлинського свідчить, що він стояв на позиціях індивідуалізму, коли відстоював самоцінність, унікальність, повагу до гідності дитини, але був проти індивідуалізму в його негативному значенні як байдужості до інших. Тому він пов'язував колективізм з турботою про людину. Тому входження дитини в колектив, її прагнення визнати його "мудру владу" залежить від того, в якій мірі вона відчуває турботу про себе, щире участь друзів і в горі, і в радості.

Наступне положення – це визнання колективу провідним фактором виховання. Але у А.С. Макаренка є визнання права педагога впливати на вихованця тільки через вплив на колектив. У В.О. Сухомлинського своєрідним є визнання за педагогом-вихователем права на безпосередній вплив на вихованця й надання цьому впливові вирішального значення. В процесі своєї роботи Василь Олександрович переконався, що виховання колективом і через колектив не є єдиним, універсальним засобом виховання: "Безпосередній вплив вихователя на душу вихованця так само необхідний і важливий елемент виховання, як і виховна сила колективу. Більш того, без прямого впливу педагога на вихованця неможлива влада педагога над колективом" [3, с. 622]. Правоту такого погляду Василь Олександрович обґрунтовує своїм тридцятидвохрічним досвідом безпосередньої роботи в школі. Цей досвід свідчить, що саме вихователь, а не дитячий колектив має провідне значення у вихованні. Він свідчить, що із всіх різноманітних впливів на вихованця тільки той вплив стає виховуючим, який досягає душі дитини і входить у неї. Душа дитини дуже своєрідна й складна. Вона відкривається тільки тому, хто досконало її знає й має споріднену душу, хто може викликати в дитини довіру й любов. Оволодіти такими якостями дитячий колектив неспроможний.

Важливим елементом концепції колективістського виховання є поняття про шляхи створення виховуючого колективу. Аналіз педагогічних праць і досвіду В.О. Сухомлинського дає змогу визначити, як він розумів головні шляхи створення колективу. Іноді він називав їх умовами, без яких "колектив взагалі немислимий" [3, с. 161].

Слід також зазначити, що проблемі шляхів, методів формування дитячого колективу приділяв велику увагу А.С. Макаренко.

Розглядаючи створення дитячого колективу як складний і тривалий процес, В.О. Сухомлинський не залишав поза увагою жодного фактора, який впливає на нього. Він писав: "Колектив – дитячий, підлітковий, юнацький – дуже складна єдність. Це річка, яка живиться тисячами струмків. Колектив створюється поступово, крок за кроком" [3, с. 252]. Створення колективу починається з формування в учнів ідейно-моральної єдності, і вже з нею зв'язується організаційна спільність. "Я завжди починав формувати колектив з того, щоб у дітей були єдині, спільні поняття, погляди, переконання про добро і зло. Іншими словами – про те, "що таке добре і що таке погане"" [4, с. 563]. І не тільки мали єдині погляди на добро й зло, але й прагнули зробити добро, утверджувати його своєю спільною діяльністю, створювали матеріальні й духовні цінності для людей.

І тут В.О. Сухомлинський не відходить від макаренківської позиції, за якою колективна суспільно корисна діяльність є однією з ознак колективу. Але він розглядає діяльність в органічному зв'язку з духовним життям колективу, його моральним змістом і добродійним характером. В організації будь-якої діяльності школярів, зокрема трудової, Василь Олександрович особливого значення надавав єдності трудової культури і загального розвитку – морального, розумового, естетичного, фізичного, розкриттю, виявленню і розвитку індивідуальності в праці, високій моральній сутності праці, її суспільно корисній спрямованості. І в цих положеннях В.О. Сухомлинський робить дальший крок щодо поглиблення гуманістичної сутності колективу. Він вимагає інструментувати спільну діяльність таким чином, щоб сприяти розвитку в колективі, в кожній дитині розуміння і відданості високим моральним якостям.

В свою чергу А.С. Макаренко стверджував, що основою виховання колективу й особистості є корисна для суспільства і оточуючого середовища діяльність, зокрема трудова, в органічному зв'язку з моральним вихованням і свідомим розумінням мети.

Розглядаючи погляди В.О. Сухомлинського і А.С. Макаренка на колектив, не можна обійти їх поглядів на доцільність колективного розгляду й осуду проступків вихованців. Антон Семенович вважав такий розгляд і засудження не тільки доцільним, але й необхідним. Такий засіб, на його думку, є найбільш сильним і діючим впливом колективу на вихованця. Василь Олександрович допускав такий розгляд як виняткове явище в житті дитячого колективу. Він стверджував, що "колектив як виховна сила існує і впливає на особистість не розглядом проступків; ... чим менше займається колектив розглядом всіляких конфліктів, тим більшу виховну силу він має" [4, с. 626]. А ще більш переконливе обґрунтування небажаності колективних розглядів провин

дітей дає В.О. Сухомлинський, коли розглядає мотиви вчинків дітей. "У дитини ніколи не буває злого наміру, – стверджував видатний педагог, – її хибні вчинки бувають навмисними, але не зловмисними. Дитячі помилки в переважній більшості випадків не треба робити предметом обговорення колективу. Знайте про дитячу помилку тільки ви, реагуйте на неї ви – так буде незрівнянно краще, бо якщо ви допомогли дитині правильно зрозуміти й пережити помилку, вона всім серцем осягне моральний смисл свого вчинку й намагатиметься уникати аналогічної помилки" [3, с. 625].

Особливо переконує у небажаності використання колективного впливу на проступки дітей аналіз В.О. Сухомлинським травму чого наслідку таких розглядів на їх душу. Він зазначає, що колективний розгляд проступку дитини переживається нею як велика несправедливість. І коли дитина відчуває, що на неї дивляться як на зловмисника, вона намагається замкнутись, відособитися від колективу. Переживання несправедливості породжує в неї обурення, гнів, злість, неповагу до колективу. Душа дитини не облагороджується, а деформується. Виховання втрачає смисл.

Погляди А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського досить близькі між собою в основних принципових положеннях. Їхня спадщина є органічною складовою частиною педагогічних теорій світу ХХ століття, їх науково-теоретичною вершиною.

N.M. Nosovets

EDUCATE GROUP AS A FACTOR OF FORMING OF PERSONALITY IN THE PEDAGOGICAL INHERITANCE OF A. MAKARENKO AND V. SUKHOMLYNSKIY

This paper analyses the pedagogical systems of A. Makarenko and V. Sukhomlynskiy concerning the educational role of children groups. In the focus of analysis are common and peculiar opinions of the famous classical pedagogues on the problem of children groups as a leading factor of upbringing.

Key words: children groups, personality, methods of upbringing, humanization, educational ideal.

Література

1. Макаренко А.С. Методика виховної роботи. – К.: Рад. шк., 1990. – 366 с.
2. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу. – К.: Рад. шк., 1971. – С. 4-7.
3. Сухомлинський В.О. Виб. тв. В 5-ти тт. – Т. 1. – К.: Рад. шк., 1976. – 654 с.
4. Сухомлинський В.О. Виб. тв. В 5-ти тт. – Т. 2. – К.: Рад. шк., 1976. – 670 с.
5. Педагогічні ідеї А.С. Макаренка й сучасність: проблеми та перспективи: Зб. наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 1999. – 286 с.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2009 р.